

EGY NYOMOZÓ MÁRTÍRHALÁLA

1945. június 11-én a Szabad Vajdaság c. egyetlen jugoszláviai magyar nyelvű napilap az alábbi cikket közli.

„Végrehajtották a nép ítéletét Hegyi Józsefen

Tegnap délelőtt tíz órakor végezték ki Hegyi Józsefet, aki korbáccsal és gumibottal szolgálta azt a rendszert, melynek útját akasztófák, utcákon heverő lemeztelenített holttestek, razziák, börtönök, üszkös romok és Európa népeinek végtelen szenvedései jelezték.

...

Ezt a szadistát, Hegyi Józsefet állította akasztófa alá a népbíróság."

Az ilyen gonosz ember csakugyan megérdemelte az akasztófát. Csakhogy akkoriban, amikor a titói bíróság öt felelősségre vonta, ártatlan emberek tízezreit irtották az országban. Indokolt felülbírálni minden akkori bírósági döntést, hiszen tömegirtás is folyt az országban, s azóta olyan embereket is rehabilitáltak már, akikről az akkori bírósági döntés állapította meg a vétkességet. Egyetlen példát említsünk csupán. A mai szerb társadalom máig sem állapította meg egyértelműen, hogy a nem sokkal később, ugyancsak bírósági perben háborús bűnössé kikiáltott majd kivégzett Draža Mihailović jugoszláv királyi tábornok nemzeti hős volt-e, vagy áruló.

A lap hírében az alábbi is olvasható.

„A hírhedt «Armija» mögötti tér fekete volt az emberek tömegétől. Eljöttek azok, akik csak a napokban szabadultak meg a fasiszta börtönökből, ahová Hegyi József indította őket. Eljöttek az anyák, akik még ma is várják gyermekeiket, akik Hegyi József korbácsa által kikényszerített 'vallomásaik' miatt jutottak börtönbe. Eljött a szabad"

A cikkben olvasható egy föltűnő, sőt árulkodó megjegyzés.

Kár volt, hogy néhányan a sok ezer közül sajnálkozni kezdtek felette.¹ Hegyi József nem érdemelte meg a sajnálkozást, mert nem a férjet és apát akasztották fel, hanem a gyilkost. Ami pedig gyermekeit illeti, ebben az országban, az új Jugoszláviában nem fog gyermek szenvedni sohasem²."

Mit tudunk más forrásokból az életét akasztófán végző emberről?

Erről nyilatkozott Újvidéken, 2005. május 10-én, családi házában Hegyi Margit az egykori négygyermekes családapa egyik élő gyermeke. Vele jött Galkó Antal, a család egy régi-régi ismerős, egykori újvidéki szomszédjuk. Ő jelen volt az akasztásnál. Maga is közölt részleteket.

Jaj, Hegyi úr! Mentse meg...

„Lánykori nevem Hegyi Margit, 1930. április 28-án születtem Újvidéken, a Telepen, a Mornarska (Szent Imre) utca 16-ban. A nagyapám házában, az ma is áll, ugyanolyan formában, mint amikor én megszülettem. A szüleimnek a második gyereke voltam, utánam született még két öcsém. Édesapám a Slavija drogériában dolgozott, gyógyszereket szállított ki. Volt egy teherautó, annak egy sofőrje, és az édesapám, aki fölvette a rendeléseket az akkori Jugoszlávia nagy területén. Fölvette a gyógyszertárakban a rendelést, meg leszállította a korábbi rendeléseket. Édesapám tisztviselő, volt, 1903. november 11-én született Újvidéken. Édesanyám Schvab Julianna 1901. december 27-én született Bácspalánkán. Ő varrónő volt. Édesapámat a harmincas években szinte minden évben behívták katonának. Ilyenkor anyánk volt a családfenntartó, hiszen akkor édesapánknak nem volt jövedelme.

Hogyan lett rendőr az édesapja?

Úgy, hogy ő negyvenegyben német hadifogságba esett Szkopjében. Negyvenben vonultatták be és ott volt katona. Elvitték Németországba, egy kisebb hadifogoly táborba. Nem emlékszem a nevére. Onnan szabadult arra hivatkozva, hogy ő magyarnak vallotta magát. Németül beszélt, de

¹ Nem csekély bátorság kellett ahhoz, hogy a vérszomjas, üvöltő tömegben néhányan sajnálatuknak adjanak kifejezést. Ha ez mégis megtörtént, akkor bizony valakiknek súlyos okuk volt arra, hogy ellentmondjanak Hegyi József gyalázásának és kivégzésének.

² Erről az állításról a kivégzett gyermekei – az új Jugoszláviában szerzett keserű élettapasztalataik alapján – merőben ellentétesen vélekedtek. De nem csupán ők, hiszen ez idő tájt még újabbnál újabb megsemmisítő táborok alakultak az országban, amelyekben elsősorban német, de magyar és más nemzetiségű gyermekek ezrei és ezrei haltak éhen. Lásd pl. Csorba Béla *Szétszórt csontjaink* c. kötetét. A szerző kiadása, Temerin, 2011. 56-58. o.

elég gyöngén. Szerbül tökéletesen, de otthon csak magyarul. Két idősebb gyerek – bátyám meg én – szerb iskolába jártunk, nem tudom miért, de így történt. A fogolytáborban tehát hivatkozott arra, hogy ő sváb származású magyar ember és valamikor negyvenegyben, a magyarok bevonulása után, talán négy hónappal később haza tudott jönni.

A Hegyi név mintha csinált lenne.

Ez Berger volt. Még a nagypapa magyarosította a nevét, mivel Újvidéken a rendőrségen dolgozott. Mai napig, Péterváradon a múzeumban, a bejáratától mindjárt jobbra függ egy elég nagyméretű fénykép, amikor Újvidéken megindult a villamos. [1911.] Nagypapa ott áll rendőr egyenruhában. Ott van az akkori újvidéki polgármester is. A nagypapa első három gyereke, akik közül az első mindjárt a háború kitörésekor az első napokban elesett a fronton, azok még Bergernek születtek, édesapám született egyedül Hegyinek. Nagymama mesélte, hogy nagypapának mindig mondták, hogy miért nem magyarosítja a nevét, hiszen hát mégis rendőr. Így lett Hegyi. Ennek köszönhető édesapám, hogy hazaengedték a német hadifogságból. Az egy mázsás ember ötven kilósként érkezett haza egy óriási magyar zászlóval. Közölte velünk, hogy többé ebben a házban senki sem szólalhat meg svábul, mondta, nem németül. Még ómama sem, édesanyám anyja, akinek hát Schmidt Emma volt a neve, 1865-ben született. Édesapám alighanem polgárit végzett, s azért vállalta ezt a gyógyszer munkát, mert hát itt sokkal többet keresett.

Az ön emlékezete szerint hogyan zajlott le a magyarok bevonulása?

Annyira pontosan emlékszem rá, hogy a Futaki úton laktunk, a kaszárnya mellett a Popovics patika épületében, az első emeleten. Ez húsvét hétfőn volt. Mindannyian kitódultunk az utcára. Honnan szereztünk, de szereztünk virágokat és nagy-nagy éljenzés közepette vártuk a magyar katonákat, akik végül is jöttek is a Futaki úton a nagytemplom felé. Mi is ott álltunk a tömegben. Azt is tudtuk, én magam is hallottam, hogy egy-egy sváb ember bizony odavágta a virágot és megtaposta. Ők a németeket várták. Sokkal később egyszer csak az összes padlásról elkezdtek löni. Mert ott óriási tömegben emberek álltak és éljeneztek a magyar katonákat.

Ez a főtéren zajlott le?

Nem, ott a [Futaki úti]kaszárnya közelében. Átellenben a Maros vendéglő. A katonák meg Futak felől érkeztek. Autón, gyalog... volt ott minden. Kocsik is, meg lovon is jöttek. A kocsikon valamit szállítottak. Nagy kavarodás volt, de mentek tovább. Nagyon késő estig ott álltunk, amikor elkezdtek lövöldözni a padlásokról. Akkor azt mondták, hogy a csetnikek közben föllopóztak és ők lövöldöztek a padlásokról. Most jut eszembe, hogy akkor még nem a patika fölött laktunk, hanem a zsákutcában, egy kicsit odább. Mindenki megijedt, apánk nem volt otthon. A nagybátyám, Schvab József – nagy köszörűs boltja volt a mostani új színház helyén [A Szerb Nemzeti Színház a Zsidó utcában] – két katonával eljött értünk. Libasorban futottunk az úton át, elől egy katona, utána a nagybátyám és akkor mi. Az akkor még poros úton, emlékszem, úgy lóttek bennünket, hogy a golyók mellettünk, mint az esőcsepp lecsapódtak és felverték a port. Porzott mellettünk, de egyikünket sem találták el. Ez már nem az első napon történt. Harmadnap, s elvitt minket magához a nagybátyám. Katonák rohamléptekben bementek a temetőbe. A Grobljanska (Alkotmány) utcából már nem lóttek. Édesapám sokat utazott később Pestre. Negyvenhárom nyarán, azt hiszem, fölhelyezték Budapestre. Mentünk vonaton és mindig egy-két üres vagonot tolt maga előtt a mozdony. És édesapám mindig mondta, hogy elfogták ezt is meg azt is, már nem emlékszem a nevekre, akik robbantottak. Arról írtak akkor az újságok is. Meg a vágóhíd felé volt egy töltés.

A csatorna töltés.

Ott, akik kimentek... Magyar katonák udvaroltak itteni lányoknak, ott sorozatban leszúrták őket. Ezt az embert, aki főleg csinálta, egyet elfogtak, és azt ki is végezték. Megírta a Reggeli Újság. [Újvidéki magyar napilap.]

Tehát hogyan állt itt szolgálatba az édesapja?

El akart helyezkedni, de sehogyan sem ment. Akkor a szerb barátaink, meg a zsidó barátaink – mert sokakat ismertünk – szerették édesapánkat, ismerték. Mindenki kérte, hogy te Jóska, annyi embert ismersz. Jól beszélsz magyarul is meg szerbül is. Annyi emberen tudnál segíteni, te lépj be a rendőrséghez. Mert volt egy néni, az árulta az aludttejet az utcán, kiabálta, hogy kiszelo mléko! [Aludt tej.] Tolta gyerek-kocsiban az utcán. Nem is tudom, hogyan került hozzánk. Az is

sopánkodott, hogy jaj, goszpon Hegyi! Mert letartóztatták a lányát. Apám még akkor nem is volt még a rendőrségnél. És valahogy mindég hozzánk fordultak. Talán a nagypapa miatt. Mert hogy a nagypapa volt régebben rendőr. Egyébként édesapámnak esze ágában sem volt, hogy belépjen a rendőrséghez. És ott akkor igenis nagyon sok embernek segített. Olyanokat megcsinált, hogy a letartóztatott nagyon fiatalnak – éppen hogy nagyon fiatal volt, éppen hogy elérte a nagykorúságot – zokogva jött az anyja. Fogta az asszonynak a fiát és megbilincselve – mert le volt tartóztatva – és kivitte az anyjához születésnapra. Ott maradt, kiült, nem ment be, hogy ünnepelhessenek. És ilyeneket megcsinált később Pesten is. Internálótáborból hozott ki embereket. Meg így volt ez Újvidéken. Ivics doktor volt a házi orvosunk. Mintha a Tanurdzsics³ lányát vette volna el feleségül. Amikor édesanyám először lejött Újvidékre [a háború után, a hatvanas évek végén] Ilics már valahol dél Szerbiában volt orvos, mert elzavarták innen. Ő kérte legjobban édesapámat, mert ő volt a legjobb barátja.

Mikor állt be?

Vagy negyvenegy legvégén... A razzia alatt teli volt a lakásunk, mert az apám, akiket csak tudott, összeszedte az ismerősöket, szerbeket meg zsidókat és ott voltak a lakásunkon. Akkor már a laktanyával szemben, a temető oldalán... Ott a lakásban nagyon sok ember volt. Már a strandról is, a rendőrség egyik teherautójával sikerült egy teherautónyi embert kiszedni, válogatás nélkül, mert arra nem volt mód. Édesapám akkor szinte idegösszeroppanást kapott. Nem tudta elviselni, őrijító volt részére ez a helyzet. Ismerősöket vittek el. Nekem három osztálytársamat. Lichtenberg Lilit, Polacsek Olga... Lili édesanyja keresztény volt. És a Mornarska utcából Sztojánt, Alekszics Sztojánt, tizennégy éves volt. A nagyapjával, azt végezték ki, és ahogy ez... Mi annyira együtt voltunk, hogy ez olyan volt, mintha családtaggal történt volna.

Amikor a vérengzés tartott, édesapja szolgálatban volt?

Ő akkor mást sem csinált, mint szaladgált eszelősen a városban, és akit csak tudott... Mert nem csak hozzánk mentett embereket! Mert nem jött haza. És nem tudtunk lefeküdni. Ültünk és vártunk. Ott voltak ezek is, tele volt a lakásunk velük. De úgy képzelje, hogy még az előszobánk is, a fürdőszobánk is... Amennyi ember csak elfért. Ezért menekültünk meg mi később. Mindig akadt valaki, akinek megmentette az életét és akkor azok segítettek nekünk, amikor mi kerültünk itt börtönbe. Mindig akadt valaki.

Ezek az emberek akkor ott aludtak, étkeztek...?

Ez csak pár nap volt. Mi nagyon szegények voltunk akkor is, és nagyon szerényen, zsíroskenyéren... Édesanyám még nekünk sem főzött akkor. Még azt is tudom, hogy apuka mondta: Nem szabad egyszerre egy helyen olyan sokat venni. Én a kenyérre emlékszem. Nem kell egy helyen mind megvenni. Név szerint emlékszem a szlávijás Popovicsra és a feleségére. Mert azt régebről ismerte. Mert ott dolgozott. Egy vagy két gyerekük is ott volt velük. Meg az Ivics doktor is, meg a háztulajdonos... Egy zsidó családé volt. Azok is ott voltak. Egy velem egyidős fiuk meg egy lányuk is volt. Meg a mamájuknak az édesanyja. Meg azoknak a rokonaik. Akkor megmenekültek, de később, a németek bevonulása után elvitték őket. Meg egy kikeresztelkedett [zsidó] család is, akiknek magyar nevük volt. Azt hiszem Szabó Zoltán... Az asszonynak a testvéreit belelőtték a Dunába, de ők nálunk voltak és ők megmenekültek. Pesten még sokat találkoztam ennek a Szabónénak a két fiával. Mert az úgy volt, hogy akiket befogadtunk, azok mondták, hogy jaj, Hegyi úr! Még ezt, meg azt, az ő ismerőseiket... Nehogy azt tessék gondolni, hogy ott valami zshivaj vagy mi volt! Ott olyan síri csend volt. Egyszerűen sokkos állapotban voltunk. Még a gyerekek is. De még a gyerekek is. Az egy szörnyű helyzet volt, és féltünk ettől a rengeteg embertől, akik ott némán sírtak. És valami olyan... Tényleg az életemet határozták meg ezek a dolgok, az a légkör, ami ott abban a lakásban uralkodott. Ez egy kétszoba hallos lakás volt.

Halálfélelem?

Igen. Mert ők ott tudták... Az utcán is. Hát a szerbtemető is tele volt hullahegygel. Ez a Schvab Ignác, ő látta... Egész hullahegy volt a szerb temetőben. A Náci bácsi látta. Édesanyám bátyja. De nem csak Náci bácsi látta. Dózsai néni, nagyon jó barát, családi barát volt, talán Dózsai

³ A város központjában ma is áll az első többemeletes lakóépület, Tanurdžić gazdag vállalkozó építtette.

Sándorné. Ő később hozott is egy újságot, édesapám képevel, valami fekete kendő volt ráterítve, mint a fodrászoknál szokták, és nagyon össze lehetett verve. Én nem tudtam elolvasni. Ezt a negyvenötös bírósági tárgyalás előtt csinálhatták róla. Dózsai néni ezt jóval később hozta, mert mi valamikor negyvenhatban keveredtünk vissza Pestre. Hogy került édesapám ide vissza Budapestről. Ott tartunk ugye, hogy detektív volt Újvidéken. Itt már beszéltek a szüleim, hogy Jóska, vagy ki kell lépni... Sőt, a Schvab József nagybátyám mondta, hogy Józsi, vagy abbahagyod vagy menj el. Mert már itt nem lehetett ennyi mindenkin segíteni. Végül minden kitudódik. És akkor volt egy katonai attasé is nálunk, a nevét nem tudom, azt mindenki olyan tiszteletben tartotta, akit Pesten bujtogattunk. Apám elérte azt, hogy Pestre helyezték. Na ott Mackensen utca volt, most, ha jól tudom Jósika utca, a János kórház fölött. Ott kaptunk lakást. Ott megint, a pincénk, padlásunk tele volt. Nem csak újvidéki, más városokból is voltak, például Vaj Sándor az Nisből volt. Akkor ez az Olga Kozja és a Milán Medina ezek Belgrádból voltak, de volt köztük újvidéki is.

Ezek fölszöktek Újvidékre és illegálisan éltek ott?

Nekem... Szerintem ezt ők így beszéltek meg. Nem lehet az, hogy csak ott rátaláltak. Tudom azt, hogy ez olyan veszélyes volt, hogy amikor a nyilasok kerültek hatalomra, mi úgy elpucoztunk, mindenünket hátrahagyva. Elmentünk és apám szerzett egy üres lakást a Parlament mellett. Ezeket az embereket elhelyezte. Ő maga hordta szét. A március tizenkilenc [1944. március 19. Magyarország német megszállásának a napja.] még Újvidéken érte őt. Vagy csak véletlenül volt Újvidéken? Meg kell gondoljam. Mert a hab jött a száján, mert megőrült, és lekötözték, hogy a németek föltörték a rendőrségen az irodáját, kivették a pisztolyát. Neki itt még volt irodája. De neki már megvolt a hivatalos kinevezése Pestre. Ő már negyvenháromtól valami szolgálatban volt Pesten. De igazából negyvennégyben költöztünk föl. Tehát a március tizenkilenc itt ért bennünket, mert akkor történt, hogy megőrült és mondtak, hogy ő kimegy, nem érdekli, lőjék le. Hogy ilyen nincs, hogy jönnek ahhoz. És ezek a nagybátyáim nincsenek... És akkor felköltöztünk Budapestre és akkor ott megint, ott volt a kistarcsai internálótábor. Ott olyat megcsinált, hogy sírt a zsidó néni és mondta, hogy a kislányának kivették a vakbelét, van-e a gettóban, aki törődik vele? Apám megkereste a gyereket és kivitte hozzá az internálótáborba, meg mindenféle csomagot, ennivalót és ruhát. Ott hagyta néhány napra a gyereket, azután visszavitte ahol volt. Rengeteg mindent tett. Na de ezt, amit olvasok ebben a könyvben, ezt semmiféle jó cselekedet nem tudta ellensúlyozni.⁴ Emlékszem arra is, amikor jöttek a nyilasok...

Arra gondol, hogy amit a kommunisták ellen tett, azt nem lehetett jótettekkel ellensúlyozni?

Igen, mert a kommunisták jöttek be, és én ezt most is itt el merem mondani: Igen! Teljes erejével harcolt a kommunizmus ellen. És én azt mondom most is, hogy igaza volt, és én vállalom, én most is mártírnak tartom édesapámat. Igen, elfogott ilyen embereket, mint amit Sajti Enikő megírt. Na de ők hányat öltek meg addig? Hány embernek okozták a vesztét?

Hogyan került Budapestről Újvidékre, amikor itt ítélték feletre?

Apám meghagyta, menjünk Újvidékre, ott megmentenek bennünket

⁴ A nyilatkozó itt arra utal, ami édesapjáról A. Sajti Enikő: Délvidék 1941-1944 című könyvében található. Néhány helyen tesz róla említést. A legtümöbben a 76. sz. lábjegyzetben, a 284 oldalon fogalmazódik meg a hivatalos álláspont a néhai nyomozóról: „Hegy József neve Délvidék-szerte hírhedtté vált a kommunisták elleni kíméletlen vallatások miatt. A jugoszláv népbíróság a háború után halálra ítélte és nyilvánosan kivégezték.” Ehhez fűzzük hozzá még azt is, hogy 1942 novembere végén Hegyi vezette azt a különítményt, amely körülfogta azt az épületet, amelyben a kommunisták illegális újvidéki újságját, a Slobodna Vojvodinát készítették az illegális pártmunkások, köztük Svetozar Markovics, a JKP tartományi szervezőtitkára. A különítmény tüzharcba keveredett, sokakat elfogtak, mások életüket veszítették. A. Sajti könyvében a továbbiakban ezt találjuk: „Markovics kihallgatása több hónapig tartott, s végül a vezérkar főnökének bírósága 1943. január 16-án halálra ítélte. Deák Leó főispán kegyelmet kért Szombathelytől Markovics számára, amit a JKP a magyar külpolitika változásának jeleként értékelte. Szombathelyi azonban nem kegyelmezett. Markovicsot 1943. február 9-én az újvidéki kerékpáros alakulat laktanyájában felakasztották.” [Az említett kaszárnya a Futaki úti kaszárnya néven ismert az újvidékiek előtt.] Mindebből egyértelműen kiderül, hogy mind Hegyi detektívnek, mind Szombathelyinek jórészt éppen Markovics elfogása és kivégzése miatt kellett meghalnia, s igazolható Hegyi lányának azon állítása, hogy apja legfőbb bűnéül a kommunisták elleni magatartását rótták fel, ezért kellett Budapesten felkutatni, Újvidékre szállítani, elítélni és felakasztani s mindezekért gyaláznia.

Úgy került, hogy még a németek tartották a Citadellát, de már Pesten bent voltak az oroszok. Szentestén. Lementünk a pincébe, ott laktunk a Parlament mellett a Kossuth téren. Lementünk a pincébe mert már úgy lóttak, hogy nem lehetett kibírni. Édesapám, amikor már az oroszok is jöttek, akikkel jól megértettük egymást, szerbül beszéltünk velük, apám időről időre ki mert menni és végiglátogatta azokat, akiket odáig mi rejtegettünk a Mackensen úti lakásunkban, és ő helyezett el különböző panzióban, magánlakásban, ezeket, hogy megvannak-e. Mert ő gondoskodott róluk. És ő mondta nekünk, hogy ha őt bármi érné, akkor mi, akár ha gyalog, menjünk Újvidékre. Ő ott annyi emberrel tett jót, hogy ott benneteket szentté avatnak. Ezekkel a szavakkal mondta.

Nem mondta, hogy kit kell felkeresni?

Anyám tudta. Anyám nagyon sok embert ismert azok közül akiken segített. Nem csak akiket mi elbújtattunk a razzia alatt, hanem egyébként is. Könyörögtek. Mondjuk, akiket letartóztattak. Ezek általában politikai foglyok voltak. Apám becsületesen utánanézett. Volt egy kis hibája, mondjuk úgy beszélt, akkor is ugyanaz volt, mint utána a Kádár-időben. És apám elintézte, hogy kimagyarázta: ez egy nagyon rendes ember, ilyen és ilyen család, s elérte, hogy elengedték. És ezért kellett minekünk elmenni Újvidékről, mert mondták, hogy ez már olyan föltűnő. Nekünk például nem volt Újvidéken még egy rongyszőnyegünk sem. Mi szegények voltunk. És akkor sem fogadott el apám. Milliomos lehetett volna, ha rá akarták tukmálni. Egyszer pofon vágott egy embert, mert pénzt akart neki adni.

Végül is tehát azért mentek föl Budapestre, mert ez köztudottá vált?

Tudomásunkra jutott, hogy a kollégái között ez már téma. Talán nem is volt itt más nyomozó, mint az apám. Ezek anyaországiak voltak. Téma, hogy apám mennyit ügyködik, hogy mentse a fogvatartottakat. Ezért. És mondták, hogy tűnjünk el innen, mert rossz vége lesz. Ezért mentünk föl. És amikor apám ezeket az általunk bújtatott embereket széthordta, már az oroszok voltak a Pesti oldalon, édesapánk elment, hogy körüljárja őket. Miután az eredeti lakásunkról is elmenekültünk. És egyszer csak nem jött vissza. Száztizenheten ültünk az óvóhelyen. Pár nap múlva egyetlen falat nélkül... Ott egyszerűen nem állt módunkban valamilyen élelmiszert szerezni. Anyám azt mondta, apám meghagyta, hogy mi, ha kell, gyalog menjünk le Újvidékre. Nincs más hátra. Nem akartunk, mert mi lesz, ha visszajön apu? Majd hagyunk üzenetet. Irénke nénin keresztül, akivel egy folyosón laktunk, írt a mamám levelet, és mi elindultunk. Gyalog Újvidékre. Édesanyánk és négyen testvérek. Én még nem voltam tizenöt a bátyám tizenhét, az egyik öcsém tizenkettő és a hat éves Down-kórós öcsénk, akit úgy húztunk, hogy kivettük az egyik rekamié ágyneműtartóját, abból eszkábáltunk egy szánkófélét. Rápakoltunk, volt egy nagy ruháskosarunk, azt kibéleltük és minden szükségesnek vélt holmival körülraktuk. És húztuk. Mert hideg volt, hó. Elérkeztünk a Kossuth térről a Kálvin térre. Ott három ágyú, mellettük katona nők. Ott lótték a németeket. És olyan kedélyesen csinálták, mintha vidámparkban lettek volna. Még szóltak is, mi mondtuk, hogy zdráasztvujtye! Egyszerre csak, alig értünk be az Üllői út legelejére és jöttek a német gépek és olyan bombatámadást intéztek, hogy ezekből nem maradt sem ágyú sem nő. Mindig, amikor jött ilyen bombatámadás, akkor beugráltunk a kitört üvegű kirakatokba, az öcsémet meg kint felejtettük. Ő mai napig is él, hatvanhat éves, a többi testvérem meg anyám már meghaltak. Aztán nem bírtuk már húzni, meg hó sem volt. Mi reggeltől délutánig mentünk a Kálvin térig. Hullák, lelőtt lovak, az emberek késsel nyiszálták le a húst. Erzsébetig értünk, majd Tökölig. Ott orosz katonavonatok voltak, engedték felszállni a civileket. Néhány napig utazva elérkeztünk Szabadkára. Ott minket mindjárt lecsuktak. Már ott voltak ismerőseink. Február tizenhetedikén indultunk és február végén, március elején Szabadkán voltunk. Iszonyatosan hideg volt. Az volt a tragédiánk, hogy nem tudunk idejében leszállni Szabadkán. Jó messzire eltolták a szerelvényt. Végre lekászálódtunk már csak egy kis táskánk volt. Minket is és mindenkit, aki Pestről jött, az utolsó emberig egyből bevittek bennünket a rendőrségre. És mindenkinek átkutatták a csomagját. Kinyitatták velünk a táskát. Mi esik ki édesanyám retiküljéből? Édesapám detektívjelvénye. Még nem voltam tizenöt, de tudtam: végünk van. Anyu? Hát hogy lehetett ezt? Ő meg nem akarta hagyni, mert tőle emlék. Azt mondta, hogy apu biztosan nem létezik, mert apu hazajött volna, ha él. Olyan nincs, hogy ne jöjjön. Nahát, hogy aztán velünk mit műveltek! Anyámat különrakták, a Down-kórós öcsémet külön rakták, meg engemet és a bátyámat. Három felé bennünket. Ez egy rendőrségi épület volt. Hogy eredetileg mi

lehetett, nem tudom. De akkor rengeteg rendőr, meg partizánok voltak. Egy fadarabra ki volt írva, hogy policija.

Vagy milicija?

Lehet. De némelyek rendőr egyenruhában voltak. Nem sokan. Partizánok karszalagokkal, géppisztolyokkal, meg mi. Még annyi évesnek sem néztünk ki, mint amennyi voltunk, mert nagyon le voltunk rongyolódva. Alig ettünk ott a pincében. Mondom a bátyámnak, hogy ide figyelj, Feri, hát mi gyerekek vagyunk, hát mi... Ide-oda mentünk a kapu előtt. Állt ott őr, de mi mindig közelebb mentünk a kijáráshoz és a végén kimentünk, nem szóltak ránk. Mi életünkben nem voltunk Szabadkán, csak átutazóban. Nem tudtunk hova menni. Ő azt mondta, le kell menni Újvidékre. Én nem megyek, visszamegyek anyuhoz. Visszamentünk, de nem akartak beengedni. Mondtuk, hogy mi innen mentünk ki. Bátyámat, szegényt jól fenékbe rúgták. Ott is zargattak. Megerőszkoltak nőket. Voltak ott huszoneves nők, csinosak. Barátságosak voltak velük a partizánok, adtak nekik cigarettát, a következő pillanatban, ott előttünk mindenki előtt... Nagyon gyalázatos dolgokat műveltek. Egyszer csak kinyílik egy ajtó s ott van anyám. Ott volt már Jóska öcsém is vele. Elkezdünk ordítani: Anyu, anyu! És ő meg: Jaj, gyerekek! Kijött, egy partizán és behúzott minket. Kiderült, hogy ez is ismert minket, ez is megtudta, hogy kik vagyunk és így együtt voltunk. Nem voltunk mi ott többet két, maximum három napnál és akkor elengedtek bennünket. Mondták, hogy menjünk nyugodtan. Jött személyvonat és eljöttünk Újvidékre. Csakhogy itt már a régi vasútállomáson... Soha többet nem engedtek ki a pályaudvarról. Napokig hevertünk a kövön. Sok ember gyült ott össze, ez mind negyvenöt március eleje.

Amikor befutott a vonat akkor mindjárt lekapcsolták magukat?

Minden vagonnál ott álltak a gépfegyverek és tereltek be bennünket a nagy váróterembe.

Kihallgatták az édesanyjukat?

Szabadkán még elengedtek bennünket

Ott semmit. De Szabadkán sem, mert utána a mamám elmondta, hogy ez az ismerős hamar előkerült és az intézte, hogy bennünket ott elengedtek. Mondta a mamám, hogy apánk Pesten eltűnt, nem tudja mi van vele, azért jöttünk, mert nem volt maradásunk, nem volt mit enni. Itt sem hallgatott ki bennünket, hanem automatikusan, aki Pestről jött azt mind beteretelték és ott heverésztünk két vagy három napig. Fáztunk. Enni nem adtak, inni adtak. Akkor gyalog eltereltek bennünket a Báni Palotáig. Apámnak is eleinte ott volt az irodája. Nem egyszerre tereltek oda mindnyájunkat, hanem lehattunk tizenöt-húszan. Már előttünk is annyit naponta, kisebb csoportokban. Tőlünk nem kérdeztek semmit, gyerekektől, anyámat igen. De azt nem tudom megmondani. Mert mi nem is voltunk a közelében. Vele külön foglalkoztak. Mindenki sorra került, s minket elengedtek. Mondták, hogy menjünk haza. S másnap menjünk be, majd kapunk iratokat, de akkor már sötét volt, s mintha kijárási tilalom lett volna... Az irányt a nagypapához vettük. Édesapám szüleihez. Elmentünk a nagypapához. Ez a Temerini úton kifelé, az Almási utcán túl, egy félkanyarban... Ez nem a háza, hanem a lakása volt, akkor már oda költözött. És mi oda meg is érkeztünk. A kutya sem bántott bennünket. A nagypapa még akkor éjjel elment a Schvab Ignác nevű nagybátyámhoz és az még éjjel eljött a feleségével együtt, a Liszi nénivel. Azok zokogtak: „Juliska, hát hogy tehetsz te ilyet? Hallottunk olyasmit – de akkor még nem tudtunk biztosat, hogy a Jóska itt van, vagy lehozzák” De akkor még nem lehetett itt. Mondták, hogy örülséget követtünk el. „Titeket itt kiirtanak, lelőnek, nem létezik, hogy megmaradtok.” Mondtuk, hogy nem, hát holnap megyünk és kapunk igazolványokat. Olyannyira, hogy édesanyám nem látta a mamáját, nem is látta már soha többet, mert ő nagyon öreg volt már, nem tudott akkor átjönni. Mi meg nem mertünk menni. A nagybátyám mondta, hogy kijárási tilalom van. Ők is félve jöttek. Körbesírtak bennünket, hogy ez volt a legnagyobb örülség, hogy mi ide jöttünk. Mert mehettünk volna Bajára a rokonokhoz. Másnap visszamentünk ugyanoda az igazolványokért és egyből átvittek bennünket a Halpiacnál a börtönbe. Ott nem volt ágy, meg ilyesmi, csak szalma, de azon is már hetvenheten alhattak, úgy össze volt törve. Enni adtak, marmeládét, meg vizet inni. Nem tudom, hány hónap után... De nekünk itt kellett lenni, amikor apámat kivégezték, de mi nem tudtunk róla. Belökték a nagyszüleimet is. Ordítottak, nevetve mondta a partizán: „E, doneli smo goste.” [Vendégeket

hoztunk.] És belökték a nagyszüleimet. Édesapám szüleit. Még hozzá úgy, hogy egy gyufát nem hozhattak el a lakásból. Nagymamám mondta, hogy fölvette a télikabátját, meg a nagypapa is, neki szép nyugdíja volt, ezt is levették róluk. Mi ott már, mi gyerekek is olyan apátiába süllyedtünk, ha gyerek ilyesmire egyáltalán képes, hogy mi már – nem most, hanem negyven évvel ezelőtt sem emlékeztem – hogy én éhes voltam. Ott már olyan borzalmas lelkiállapotban voltunk. Nem érdekelt bennünket. Múltak a napok, nem is beszélgettünk egymással. Ott olyan ordítózások voltak, ott verték az embereket... Minket egyetlen egyszer sem vertek meg ott a börtönben. De ott hogy mi ment! Mert hallatszott. És aztán a mi zárkánkba löktek be egy rettentően összevert embert. Szerintem az pap, lelkész lehetett. Szegénykém összeszedte magát és elkezdett bennünket kérdezgetni, hogy hogy hívnak minket, miért vagyunk itt, honnan kerültünk ide. És elkezdett nekünk beszélni. És mi akkor ott szabadok lettünk! Én ezért lettem börtönmissziós. Mi addig is nagyon-nagyon vallásosak voltunk. És ő – ez csakis egy pap lehetett – aztán kirántották onnan és elvitték, mert nem oda tartozott. Soha többé nem láttuk. Nem is mondta a nevét. Hiszi, nem hiszi: Mi elkezdünk utána beszélgetni s azt mondta édesanyám: Gyerekek, nem kell félni. Hát meddig tart, amíg lelőnek bennünket? És utána mindannyian együtt leszünk. Hát hisztek az örök életben? Mert az van! Mind megszűnik ez a szörnyűség. Kérjük a Jóistent, hogy minél előbb végezzenek ki bennünket. És mi többé nem féltünk. Két-három ilyen eset volt az életemben, ami megszabta a sorsomat. Akkor megint akadt egy [ismerős], anyánkat elvitték, de sosem verték meg. Nem tudom, kikkel beszélt, szerintem... mert nem beszélhetek ott a közönséges örök előtt. De egyszer jött a mamám, és mondta, el fogunk menni, jó lesz. És egyszer tényleg, de akkor már megint hideg volt, elmúlt a nyár közben, ezért gondolom, hogy jó időt eltöltöttünk ott a börtönben, megint libasorban, géppisztolyosok kísérték, de akkor csak minket, kikísérték a pályaudvarra, egy egész vagon kiürítettek. Legalább hat gépfegyveres... Odáültek mellénk, de nem szóltak, csak elvittek bennünket Szabadkára. Ott megint beteltek bennünket... Valahogy az az érzésem, hogy – mert ennyire nincsen véletlen, én vallásos vagyok, nem hiszek a véletlenben – akkor ott kikötöttünk egy nagy, de szépen berendezett irodában. De ott is volt egy... Az is partizántiszt volt, rendjele... Jól nézett ki, de nem egymáshoz illő holmiban volt. A többieknek mondta, hogy kimehetnek. Aki odahozott bennünket az bent maradt, de azt is kiküldte. És akkor mondta, hogy: Tetka Juliska [Juliska Néni], a keresztnévét tudta anyámnak. És akkor annyi élelmet hozatott, valamilyen rendes kosárban és mondta, hogy egyenek, de ő nem tud mást tenni, de szerinte mi nem maradhatunk életben, ha itt maradunk.

Amíg Újvidéken voltak, sejtettek valamit, hogy itt van az édesapjuk?

Nem. Semmit. Mi azt hittük, hogy Pesten lebombázták.

Ez a jó szándékú személy föltehetőleg szintén olyan ember lehetett, akit...

Akit édesapám megmentett. Csakis olyan lehetett.

Ez sem mondott semmit róla?

Nem. Mert anyám nem tudta, mert amikor megtudta [hogy apánkat kivégezték], akkor elájult. De az már fönt Volt Pesten. Dózsai néni fölött Pestre, és tőle tudtuk meg. Azt mondta [a partizán tiszt], fölrakat ott minket egy szekérré. Ott nem voltunk sokat, talán egyszer aludtunk ott. Még szalma is volt rajta [a szekéren]és mindannyiunkat, a nagyszülőkkel együtt Tompánál áttettek a határon. Nem bántottak bennünket, de lődöztek a levegőbe, tetszett nekik, hogy félünk. Áttettek és azt mondták, soha többet vissza ne térjünk. Bekérteztünk valami istállófélébe, mert a lakásba nem engedtek be bennünket, hát úgy néztünk ki, hogy... Az istállóban voltak valami jószágok, azok melegítettek. Meg adtak ott nekünk valamit enni is. Nem emlékszem, hogyan, de onnan elkeveredtünk Bajára. Ahányan voltunk annyi helyre, mert senki sem vállalt ennyiünket együtt. Anyám elment Pestre és megtalálta apámnak... Mert mikor vitték a zsidókat a Dunára, apám és társai még onnan is hordták vissza az embereket. Annak idején, még Pesten, mikor a nyilasok voltak hatalmon. Édesapám meg a társai kiállították a parancsokat, hogy akikről csak tudták, hogy ott vannak, hogy nem tudom én hova szállítják őket, kihozták és elengedték őket az utcán. Van egy ilyen papírom, [bizonyos] Dorn Páltól, hogy apámnak köszönheti a megmenekülését, mert a Duna parton kísérés közben elengedte.

Tudna nekem küldeni erről egy másolatot?

Igen, lefénymásoltatom. Anyám többször kereste apámat, mert majdnem mindannyiukat letartóztatták, akik detektívek voltak Pesten, de feleségeket talált. Mentek ők börtönbe, internálótáborba, sehol nem álltak velük szóba, hogy nincsenek. Ezek az Iréncék, pont akkor, amikor először fölment Pestre anyám, nem voltak otthon. És úgy kicserélődött mindenki. Egész más ismerősnél aludt meg. Ha odament volna, egyből megtudta volna, hogy mi történt. És amikor második alkalommal fölment Pestre, megkereste itt a Kossuth Lajos tér 16-17-ben ezt az Iréncét, a szomszéd nőnket. Na és akkor bement a lakásunkba is. Az ajtó nem volt bezárva. Az ment be, aki akart, azt vitt el, amit akart. És ott találta apánknak a tiszta vér ingét. Tehát őt az oroszok is alaposan megverhették. Akkor ez a bizonyos Irénke mesélte el anyámnak, hogy apám egyszer csak megjelent és föl volt neki írva, hogy a Milan Medina, Olga Kozja, Dajcs Sándor. Hogy ezek, amikor a Zoltán utcán, a Zoltán panzióban, ezeket ott helyezte el, örömmel fogadták: Igen, megvannak, kibírják, most már itt vannak az oroszok. És még akkor nem viselkedtek ellenségesen. De utána jött néhány orosz katona és akkor azt mondta Milan Medina, hogy ez egy fasiszta, ezt fogják el. Fasiszta, ez magyar rendőr. S így vitték el az oroszok apámat. De utána apám millió nevet tudott felsorolni Pesten, akiket megmentett. Főleg zsidókat. Akkor apámat fölvette a magyar Demokratikus Népi, nem tudom mi a fene szolgálatba állt. Később édesanyám két hónapig még nyugdíjat is kapott utána. De aztán kizavarták anyámat a rendőrségről. Ez az Irénke mondta, hogy édesapám kérte, adjanak neki két hónap szabadságot, megpróbál bennünket megkeresni. Készülődött. Irénke kukoricalisztből valamit még sütött neki, meg Irénke mosott is rá. De azt a véres inget ott megtaláltuk. Készült Bajára, vagy Újvidékre, hogy hátha megtalál. Szerencsétlen! Újvidékre, megkeres bennünket! Irénke ott volt nálunk és akkor följött két ember. Mondták, hogy szerbusz Jóska, tegeződtek, így köszöntek. Barátságosan elbeszélgettek velem. Ablaküveg nem volt ott, ami volt az mind kiment. Édesapám visszaszólt, hogy Irénke mindjárt jövök vissza, és lement. A harmadik emeleten laktunk, de a lift mindvégig jó volt. Áramunk is volt. Végig volt telefonunk! Sem ablak, sem ajtó, meg egy falunk is leomlott, de a telefonunk meg a lift végig működött. S mondja Irénke, hogy ott állt az ablaknál, kinézett, ott állt egy autó. Állt mellette egy ember. S akkor már szabályosan berugdosták apámat abba a kocsiba. Azok hozhatták le őt Újvidékre. Amikor a Dózsai néni – ő nagyon jó barátja volt a családnak, valamikor régebben még laktunk is egy házban, amikor még csak ketten voltunk gyerekek. Tehát Dózsai néni hozta ezt a cikket [a kivégzéséről]. Apám nagyon vallásos volt, és többször elvégezte a nagy-kilencedet. Minden elsöpénteken ment gyónni-áldozni kilenc hónapon keresztül. Képzeld el, amikor már őt halálra ítélték - ezt is a Dózsainétól tudjuk –, megkérdezték tőle, hogy no, mit akar. Egyet kérhet. Ehet valamit, írhat egy levelet és kérhet papot. Így felsorolták neki. Imádott bennünket! Apám azt mondta, hogy ő papot szeretne. Akart gyónni-áldozni. Meg az utolsó kenetet fölvenni. Azt mondták, hogy ők pappal nem tárgyalnak, de ha akar, mondhat egy civilt, azt ők behozzák és azzal hozhat papot. Apám a Dózsai nénit mondta. És a Dózsai néni vitt oda papot. Tényleg magkapta az utolsó kenetet. Majd a Dózsainé pár év múlva jött, ezt a cikket is hozta és ezt a történetet is elmesélte. Mert a Dózsai néni ezzel a pappal később beszélt. Apánk végső soron... Ezt anyánk sosem tudta elmondani, hogy mit üzent. Mindig elsírta magát.

Nem mondta meg, hogy ki volt az a pap?

Nem. Nem is írhatta fel.

Az akasztás szemtanúja

„Galkó Antal vagyok, 77 éves, Újvidéken születtem, a Mornarska (valamikor Szent Imre) utca 17 alatt, most is ott lakom. Éppen csak odaérkeztem a kivégzésre. Dobogót csináltak, meg egy bitófát, és egy széket tettek a lába alá, akkor azt kirúgták. Föl volt öltözve, sárga csizma a lábán, magas szárú bőrcsizma. Kopasz, le volt borotválva a feje. Mikor már kirúgták a lába alól, akkor valami asszony oda ment és szatyorral a fejét verte.

Fölmehetett az az asszony a dobogóra?

Sok nép volt ott, én nem voltam közel. Ez a Halpiac közepén volt, annál a katonai épületnél,

amit Armijának neveztek, és azon ma valami emléktábla áll⁵.

Hogyan került maga oda?

Rádión hallottam. Mert hogy ők a szomszédságban laktak, akkor én is elmentem oda. Hogy legalább utoljára meglássam az embert.

Maga személyesen ismerte?

Hogyne.

Történt ott valami ceremónia, fölolvasták az ítéletet?

Nem emlékszem arra. Amikor már lógott, akkor nem is láttam, meg nem is érdekelt tovább. Azt hiszem nyáron, jó időben történt.

Elmesélte később otthon? Nem intették a szülei, hogy ne menjen oda?

Nem meséltem, s nem is kérdeztem senkit, hogy menjek-e. Asztalos inas voltam a Téglás Mihálynál, azután meg a Doroticsnál dolgoztam a mai Miša Dimitrijević utcában... Leért a lába, lógott a kötél, ez az asszony meg odasuhintott.

Mikor mesélte ezt el Margit asszonynak?

Egy nyolc évvel ezelőtt... Legtöbbet a rádióból tudtam, ott hallottam azt is, hogy ez lesz. Nekünk már harmincnyolcban volt rádiónk. Nekem ez olyan nehezemre esett, hogy nem is akartam rá emlékezni. A tömeg meg mintha üvöltözött volna. Egyedül mentem oda. Vasárnap lehetett, mert egyébként én dolgoztam reggeltől estig.”

⁵ A magyar honvédség 1941 áprilisi bevonulása és az 1944 októbere között esett áldozatok emlékére.